

Inž. Mladen Lalić

Republički sekretarijat za privredu, Zagreb

**DUHAN ZNAČAJNA POLJOPRIVREDNA KULTURA I INDUSTRIJSKA
SIROVINA U HRVATSKOJ**

ZNAČAJ DUHANSKE PRIVREDE SRH

Duhan predstavlja važnu poljoprivrednu kulturu i sirovinu za preradbenu duhansku industriju u zemlji. Proizvodnju duhana karakterizira stalan porast u odnosu na stanje prije rata. U vremenskom razdoblju od 1930—1939. godine ukupno proizvodnja duhana iznosila je 14.700 tona, a u desetgodišnjem prosjeku od 1956—1966. proizvodnja je uvećana za preko 3,5 puta i iznosi 47.720 tona.

Velika kolebanja iz godine u godinu daljnja su značajka duhanske proizvodnje. To se razabire iz slijedećeg tabelarnog prikaza:

Godina	požete površine u ha	proizvodnja mtc/ha	ukupno tona	indeks proizvod.
Ø 1930—1939.	14.900	9,9	14.700	100
Ø 1956—1966.	49.500	9,6	47.720	324
1957.	56.400	11,2	63.300	133
1958.	53.000	7,4	39.200	82
1959.	46.700	9,1	44.300	93
1960.	33.000	8,5	28.100	59
1961.	26.600	5,7	15.000	31
1962.	37.400	4,0	29.800	62
1963.	52.800	10,2	54.000	113
1964.	63.600	9,3	59.300	124
1965.	61.000	8,8	53.600	112
1966.	63.200	8,6	54.100	113
1967.	58.000	9,2	54.300	114

Prosječan prinos po hektaru u vremenu od 1930—1939. godine bio je 9,9 mtc/ha, a 1956—1966. manji tj. 9,6 mtc/ha. Posljednjih godina proizvodnja duhana kreće se stalno na višem nivou (od prikazanog prosjeka), te zadovoljava potrebe domaćeg tržišta kao i mogućnost plasmana u izvozu.

Duhan se proizvodi u svim republikama u zemlji osim u Sloveniji. Od ukupno obradivih površina na duhan otpada do 0,4—0,6%.

U skladu s klimatskim uvjetima i navikama dominira proizvodnja orijentalnih tipova duhana, slijede poluorijentalni tipovi, krupno lisnati («Crni») te »Virdžinija«.

Proizvodnjom duhana bave se skoro isključivo individualni proizvođači. Na njih otpada 98% od ukupnih površina pod duhanom, a tek 2% na društvena gospodarstva. Broj proizvođača poljoprivredne proizvodnje duhana u Jugoslaviji kreće se oko 230.000.

Sama poljoprivredna proizvodnja duhana odvija se na usitnjenim površinama, čija se veličina kreće od 0,20—0,28 ha. Ova nepovoljna struktura, veličine površina pod duhanom praktično onemogućuje primjenu mehanizacije, što svakako utječe na troškove proizvodnje. U strukturi ukupne proizvodnje duhana u zemlji, slijedi SR Srbija sa 25%, BiH sa 18% i SRH sa 8%.

Proizvodnja, obrada i prerada duhana nema isti privredni značaj za sve krajeve u zemlji. Najveći privredni značaj ima u Makedoniji gdje 1/3 narodnog dohotka iz poljoprivrede i 1/3 narodnog dohotka iz industrije formira se od duhana. Također i najveći dio izvoza iz Makedonije odnosi se na duhan (50%). SR Srbija 1/3 narodnog dohotka formira iz poljoprivrede, ali je učešće duhana u tome svega 2%. U Hercegovini oko 35% narodnog dohotka formira se od duhana.

Obično kada je riječ o duhanskoj privredi u SRH tada se pogrešno pretpostavlja da je ona od vrlo malog privrednog značaja. Naročito ako se uspoređuje s republikama kod kojih je duhanska privreda jako razvijena (Makedonija, Srbija).

Međutim, ovakva pretpostavka ne daje pravu sliku o privrednom značaju duhanske privrede SRH. O tome najbolje govori slijedeće: U ukupnoj proizvodnji duhana Hrvatska učestvuje sa 8%, što i nije tako malo. Duhanska privreda zapošljava oko 13.000 ljudi. Njena duhanska industrija sa svega 2200 radnika ostvaruje godišnju vrijednost proizvodnje od 234 mil. din., a kapaciteti prerade duhana čine 1/5 svih kapaciteta u zemlji.

Po potrošnji duhanskih prerađevina Hrvatska dolazi na drugo mjesto u zemlji sa 1/4 od ukupne potrošnje. Oporezivanjem duhanskih prerađevina stvara se veliki dio prihoda budžeta. S tog stajališta duhanska privreda od različitog je značaja za pojedine republike. U ukupnoj naplati saveznog poreza na promet (duhanskih prerađevina) Hrvatska učestvuje sa 25%. Primjerice u prošloj godini u Hrvatskoj naplaćen je savezni porez od preko 400 mil. din.

Duhanska privreda u Hrvatskoj ima velike perspektivne mogućnosti, koje proizlaze iz njenog smještaja spram sirovinske osnove i centara potrošnje.

PROMJENE U STRUKTURI ROBNIH TIPOVA DUHANA

Osnovna struktura proizvodnje jugoslavenskih duhana po asortimanu definirana je na četiri vodeće grupe i to:

- 1) Orijentalni (sitnolisnati aromatični) (Makedonija, Srbija)
- 2) Poluorijentalni (»hercegovački«)
- 3) Vojvođanski (»Crni« — Vojvodina)
- 4) Virdžinija i Burley (Hrvatska)

Orijentalni i poluorijentalni duhani preovladavaju u ukupnoj proizvodnji s učešćem od 65—80% (zavisno od godine i tržišne potrebe).

Međutim, u zadnjih nekoliko godina uočavaju se krupne promjene. Sve više rastu potrebe za suvremenijim i jeftinijim duhanima, koji se približavaju traženim svjetskim robnim tipovima. Zbog toga se i pristupa izmjeni postojeće strukture robnih tipova duhana. U skladu s takvim promjenama neki robni tipovi duhana otpadaju ili gube svoj prijašnji značaj (Prosočan, Bajinovac i dr.), a raste značaj nekih drugih robnih tipova.

Svijetla Virdžinija i Burley predstavljaju nove robne tipove duhana u Hrvatskoj, čija uloga sve više raste u preradi duhana. Dosljedno tome, proizvodnja tih duhana u zadnje vrijeme pokazuje tendenciju snažnog porasta.

Na primjer, u prošloj godini proizvodnja »Virdžinije« u Hrvatskoj iznosila je već 5.500 tona, a prema klimatsko-zemljišnim uvjetima proizvodnja u 1972. godini procjenjuje se na 10.000 tona!

Ukratko rečeno, sadašnjom količinskom proizvodnjom Hrvatska predstavlja snažnog proizvođača u zemlji. U Hrvatskoj duhan se uzgaja u Dalmaciji i Podravini. U Dalmaciji uzgaja se isti tip duhana kao u Hercegovini i u Crnoj Gori, što odgovara tamošnjim klimatsko-zemljišnim uvjetima. U Podravini (kao u novo otvorenom sirovinskom području) proizvodi se »Virdžinija«. Njezina proizvodnja kao i daljnja ekspanzija ima veliki privredni značaj upravo za to područje. Naime, po svojoj tehnologiji proizvodnja duhana obuhvaća veliki broj radne snage i angažira male zemljišne površine. U pravilu ta zemljišta nisu prikladna za proizvodnju žitarica (u agro-biološkom smislu siromašna tla). Tome upravo odgovara privredna struktura Podravine, koja ima slabo razvijenu industriju, relativno veliku napučenost stanovništva, nepovoljnu strukturu veličine seljačkog gospodarstva (prosjeck 1,8 ha), te siromašna tla (pjeskovito i pjeskovito glinasto).

Daljnijim unapređenjem proizvodnje »Virdžinije« u Podravini mogle bi se ublažiti nastale poteškoće u poljoprivrednoj i stočarskoj proizvodnji.

PREDNOSTI VIRĐINIJE U ODNOSU NA OSTALE ROBNE TIPOVE DUHANA

U odnosu na druge tipove duhana proizvodnja Virdžinije je ekonomičnija, jer angažira manje radne snage, a rjeđi sklopovi omogućuju bolju primjenu mehanizacije. To nije slučaj sa orijentalnim duhanima. Dok orijentalni duhani zahtijevaju oko 1000 radnih dana po hektaru, hercegovački duhani nešto manje tj. 680—850 radnih dana, dotle Virdžinija traži svega 350—450 radnih dana po hektaru.

Virdžinija je vrlo kurentna u pogledu plasmana kako na domaćem tako i na vanjskom tržištu. Zapadnoevropske države pokazuju veliki interes za Virdžiniju i Burley, budući da svoju preradbenu industriju zasnivaju upravo na ovoj vrsti duhana.

U 1967. godini izvoz Virdžinije bio je 500 tona, a u 1968. godini 1.500 tona. Postoji realna procjena da se od ukupne proizvodnje 50% plasira na vanjska tržišta. Drugim riječima već 1972. godine može se očekivati izvoz Virdžinije od 5.000 tona!

Kolika je perspektiva proizvodnje duhana može se najbolje uočiti iz slijedećeg: kod velikog broja proizvođača u zemlji zapaža se tendencija ka povećanju prerade duhana. U tu svrhu pristupa se brojnim tehnološkim preorijentacijama izazvanim promjenama na svjetskom tržištu. Sve više prodiru američke »blend« ili aromatizirane cigarete. Iste promjene uočavaju se i na domaćem tržištu.

U sastavu duhanskog kombinata »Prilep« sagrađen je potpuno novi pogon kapaciteta od 7000 tona, koji se ubraja među najmodernije u zemlji.

Tvornica cigareta u Nišu isto je pristupila povećanju kapaciteta. Godišnja proizvodnja iznosit će 12 milijardi cigareta ili za 20% više od sadašnjeg kapaciteta. U 1970. godini planira se daljnje proširenje na 14 milijardi, a sama tvornica u tehnološkom smislu treba da se izjednači s najmodernijim tvornicama u svijetu.

Za navedene tvornice je značajno da su orijentirane na izradu novih tipova cigareta na uveznoj sirovini (»Mellboro«, »Kent«). A upravo za proizvodnju tih cigareta Virdžinija predstavlja osnovnu sirovinu!

Po svojim biološkim svojstvima Virdžinija ima znatno manji broj strukova po jedinici površine i stoga traži znatno manje angažiranje radne snage, za razliku od drugih tipova duhana.

U Podravini u prosjeku na 1 sadioca dolazi 0,72 ha, dok u svim drugim proizvodnim područjima od 0,18—0,34 ha!

Preko 74% sadioca u Podravini predaju iznad 500 kg duhana (po 1 sadiocu), u Makedoniji kod »Jaka« 12,2%, kod »Prilepa« 24,2%, »Otlje« 18% itd.

Troškovi obrade (ne računajući vrijednost duhana) najniži su kod Virdžinije, te u cijeni koštanja učestvuju sa 20%, dok su kod orijentalnih duhana troškovi obrade veći. Na primjer, kod sorte »Jaka« u Makedoniji iznose 25,3%, »Prilepa« (u Makedoniji) 28%, kod »Hercegovca« u Hercegovini 32,3%, u Dalmaciji 44% i sl.

U preradi tj. u proizvodnji cigareta upotreba virdžinijskog duhana povećava proizvodnost rada, jer omogućuje smanjenje ciklusa proizvodnje za 3—4 puta.

**TEHNOLOŠKA ZAOSTALOST — OSNOVNI PROBLEM U RAZVOJU
DUHANSKE INDUSTRIJE SRH**

Unatoč lokacijskih prednosti duhanska industrija u Hrvatskoj ne ostvaruje odgovarajuće rezultate. Tehnološka zaostalost i njena primitivnost osnovni su uzroci stagnacije. Tehnološka zaostalost osobito je prisutna u preradi duhana, a u manjoj mjeri i u primarnoj obradi duhana. Zbog toga, preradbeni pogoni smanjuju količinsku proizvodnju cigareta u Hrvatskoj, dok istovremeno proizvodnja u Jugoslaviji bilježi opći porast. O tome govori slijedeća tabela:

(u mil. komada)

Godina	SRH proizvodnja	Indeks	SFRJ proizvodnja	Indeks
1964.	5.495	100	25.799	100
1965.	5.071	92	27.835	108
1966.	4.739	86	30.879	120
1967.	4.113	75	29.413	114

Ako se promatra učešće Hrvatske u ukupnoj jugoslavenskoj proizvodnji cigareta, tada se u zadnjih nekoliko godina zapaža njeno naglo smanjenje. U 1964. godini učešće Hrvatske iznosilo je 21,3%, u 1965. pada na 17,9%, u 1966. na 15,3%, da bi u 1967. godini iznosilo svega 13,9%.

Pad količinske proizvodnje izaziva i slabije korištenje proizvodnih kapaciteta*, koji se koriste sa svega 50%.

Korištenje kapaciteta

Godina	SRH u %	SFRJ u %
1964.	67	59
1964.	62	65
1966.	58	71
1967.	50	68

Iz istih razloga opada i proizvodnost rada (izražena proizvodnjom po 1 radniku). U odnosu na jugoslavenski prosjek proizvodnost rada u SRH (u

* Kapaciteti prerade prikazani su na osnovu rada u dvije smjene.

preradi) manja je za oko 26%. Tehnološka zaostalost također se razabire i iz nekih drugih pokazatelja. Vrijednost oruđa za rad po 1 radniku iznosi 13.650 din u SRH, dok je jugoslavenski prosjek industrije duhana 16.200 (18% veći).

Ako se tehnička opremljenost prikaže stopom sposobnosti oruđa za rad, tada ona u Hrvatskoj iznosi svega 45%, odnosno u Jugoslaviji 59%. Ili, stopa sposobnosti oruđa za rad u SFRJ u odnosu na SRH veća je za 30%.

Postojeća proizvodna oprema u Hrvatskoj u najvećoj mjeri odnosi se na proizvodnju cigareta bez filtera, iako se one sve više traže na tržištu.

Struktura asortimana pokazuje da u Hrvatskoj filter cigarete učestvuju sa svega 18%, dok je kod suvremenije opremljenih tvornica učešće filter cigareta znatno veće (25—30%).

Stanje u pojedinim tvornicama u Hrvatskoj ukazuje i na neusklađenost strojnog parka u pojedinim fazama tehnološkog ciklusa proizvodnje («uska grla»).

I za poduzeća primarne obrade u Dalmaciji opća je značajka da se nalaze pred problemom sniženja troškova obrade, putem rekonstrukcije tehnološkog procesa.

I u Podravini nameće se problem kapaciteta, koji je već sada nedovoljan.

Stanje je utoliko teže jer duhanska industrija u SRH (zbog velike zaduženosti) pokazuje malu reproduktivnu sposobnost. Sredstva reprodukcije (izdvojena sredstva u poslovni fond + sredstva amortizacije) velikim dijelom angažirana su za otplatu dospjelih anuiteta (47%).

I ekonomski pokazatelji uspješnosti poslovanja u zadnjih nekoliko godina pokazuju pogoršanje.

Iz svega se može zaključiti, da duhanska industrija u Hrvatskoj stagnira u svome razvoju, iako postoje preduvjeti za njenu ekspanziju.

O OSTALIM PROBLEMIMA DUHANSKE PRIVREDE SRH

Problemi specijalizacije proizvodnje i prerade duhana

Posebnu pažnju zaslužuje rajoniziranje proizvodnje duhana na području sa najboljim uvjetima, kao i specijalizacija između preradbenih kapaciteta. Nažalost, danas u proizvodnji duhana u zemlji, kao i preradi postoji »svaštarenje«.

Pitanje rajoniziranja i specijalizacije duhanske privrede u najužoj je vezi s utvrđivanjem perspektivnog obujma proizvodnje. A to je moguće jedino praćenjem i uočavanjem osnovnih tendencija u strukturi potrošnje duhanskih prerađevina u zemlji i u inozemstvu (mogućnost izvoza). S tim u skladu treba usmjeravati buduću investicionu politiku duhanske privrede u zemlji. Time bi se ujedno definirala uloga i mjesto duhanske privrede SRH u sklopu cjelokupne duhanske privrede u Jugoslaviji.

Što prije donijeti Republički zakon o duhanu

Proizvođači u Hrvatskoj osjećaju potrebu da se što prije izglasa Republički zakon o duhanu. Njime bi se zaštitila proizvodnja duhana u Hrvatskoj. To se posebno odnosi na proizvodnju virdžinijskog duhana. Naime, za razliku od drugih tipova duhana, virdžinijski duhan ima veće troškove oko sušenja. To iziskuje ulaganja za podizanje sušara. Iz toga logično se nameće zahtjev, da se ne smije dozvoliti otkup onim privrednim organizacijama koje se ne pojavljuju i kao organizatori proizvodnje. Doduše u prometu robom, duhan se tretira kao kultura »pod posebnim« režimom. No, bolja zaštita duhana ostvarila bi se tako, da se inspeksijske službe na terenu ovlaste da neposredno kod sudova pokreću postupak za učinjene prekršaje.

Nedovoljni integracioni procesi u duhanskoj privredi SRH

Nije slučajno da u Hrvatskoj nisu dovoljno inicirani integracioni procesi u duhanskoj privredi. Slobodno se može reći (da osim nekih pokušaja) integracionih zahvata i nema, te da je duhanska privreda SRH dispergirana na pojedine privredne organizacije, prepuštene sebi.

To nije slučaj u ostalim republikama. Tako na primjer, postoje slijedeće asocijacije proizvođača: »Makedonija Tutun« za područje Makedonije, »Hercegovina« za područje Bosne i Hercegovine, »Centrotabak« za područje Srbije i djelomično Crne Gore. U Sloveniji trgovačka mreža duhanskih prerađevina poslovno je povezana sa tvornicom duhana u Ljubljani. Ovakvo stanje neorganiziranosti svakako je jedan od razloga zaostajanja cijele duhanske industrije u SRH.

No, valja priznati da se integracioni procesi mogu uspješno razvijati, ako se prethodno riješe problemi o kojima zavisi proširenje materijalne osnovice.

Rješenje o standardu

Pored tehnološke zaostalosti i pojedini propisi čine ozbiljnu smetnju u razvoju duhanske privrede u Hrvatskoj. To se odnosi na rješenje o standardu, kojim se za cigarete određuju kvalitetni i količinski sastav sirovina. Pri tom se naglašava, da proizvođači imaju dovoljne mogućnosti za promjene po vlastitom izboru, jer da postoji »ekstra« kvalitetna grupa u kojoj je dopušteno slobodno određivanje sirovina.

No, kod toga je isto tako potrebno istaći da se kod »ekstra« kvalitete cigareta obračunava porez od 280% (na proizvođačku cijenu), pa se formira prodajna cijena koja je praktično nepristupačna potrošaču!

Na temelju standarda određena je pretežna upotreba »orijentalnih« duhana u izradi cigareta.

Ovim propisom dovode se u neravnopravan položaj one tvornice, koje svoju proizvodnju zasnivaju na upotrebi virđžinijskog duhana. To je slučaj sa prerađivačkom duhanskom industrijom u Hrvatskoj. Postaje neodrživo da se putem standarda jednostrano nameće ukus potrošačima. U tržišnoj privredi svi robni tipovi duhana moraju biti potpuno ravnopravni. Njihovu »kvalitetu« u većoj ili manjoj mjeri priznat će tržište.

Iz svega proizlazi: osnovni uzrok stagnacije duhanske privrede u Hrvatskoj leži u tehnološkoj zaostalosti. Kako duhanska privreda u SRH nije u stanju da vlastitim sredstvima priđe nužnoj modernizaciji, to bi se trebala ispitati mogućnost za osiguranje potrebnih investicionih sredstava.

Jedna od mogućnosti sastojala bi se u ustupanju dijela saveznog poreza od duhanskih prerađevina (koji ostaje republici SRH) u korist privrednih organizacija.